
ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 502.2–630.91

О. І. ФУРДИЧКО,
*академік НААН України,
директор Інституту агроекології та природокористування НААН України
(Київ)*

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІСІВНИЦТВА

Досліджено об'єкти праці в Лісовому кодексі України, їх відображення у матеріалах обліку використання земельних ресурсів і формування еколого-економічних відносин між власником природних ресурсів та землекористувачами. Проаналізовано використання терміна "ліс" в обліковій та звітній інформації, а також виявлено відсутність у ній показника "лісова екосистема" як основи оцінки та моніторингу стану і охорони навколишнього середовища. Доведено необхідність адаптування звітності про землекористування в лісівництві до європейських стандартів, розробки Закону "Про ліси" за зразком Польщі, спрямованого на вдосконалення правових і фінансових відносин сучасного землекористування в українському лісівництві.

Ключові слова: лісові відносини, лісові екосистеми, землі лісгосподарського призначення.

O. I. FURDYCHKO,
*Academician of the NAAS of Ukraine,
Director of the Institute of Agriecology and Nature Management of the NAAS of Ukraine
(Kyiv)*

FORMATION OF MODERN ECOLOGO-ECONOMIC RELATIONS IN THE BRANCH OF UKRAINE'S FORESTRY

The work objects in the Forest Code of Ukraine are studied, and they are represented in materials of the account for the use of land resources and the formation of ecologo-economic relations between an owner of natural resources and land users. The use of the term "forest" in the accounting information and the records is analyzed, and the absence of the indicator "forest ecosystem" as a basis for the estimates and the monitoring of a state and the protection of the environment is revealed. The necessity to adapt the records on the land use to the European standards, while realizing the forestry, and to develop the bill "On forests" by the example of Poland, which would be aimed at the improvement of legal and financial relations of the modern land use in Ukraine's forestry, is proved.

Keywords: forestry relations, forest ecosystems, lands for forestry applications.

Ліс і лісівництво: об'єкт праці – земля (грунт), дія – землекористування

Почнемо з того, що в уявленні простої людини ліс – це "простір, укритий зростаючими та рослими деревами", як про нього писав ще в XIX ст. наш про-
Фурдичко Орест Іванович (Furdychko Orest Ivanovych) – e-mail: agroecologynaan@gmail.com.

славлений співвітчизник, великий мовознавець В.І. Даль. Він також зазначав, що ліс — це зрубані дерева, виготовлені з них лісові матеріали тощо. Отже, сучасною мовою термін "ліс" можна розуміти і як простір, укритий деревно-чагарниковою рослинністю (екосистема), і як деревину в стані росту, і як виготовлені із зрубаних дерев лісові матеріали. Хоча такого товару, як "деревина", на ринку лісових матеріалів немає, але в галузевій інформації він залишається широко вживаним.

Генеральне межування земель розпочалося ще у XVIII ст. Ліси як екосистема з колишнього стану "нічийності" почали набувати господаря завдяки наданню йому статусу землекористувача та юридичному закріпленню земельних угідь з відповідними правами та обов'язками останнього. Поступово це набуло статусу "лісового землеробства".

За радянських часів облік земель удосконалювався, зокрема, тих, що використовувалися суб'єктами господарювання з лісівництва (лісгоспзагами) та лісової промисловості (лісокомбінатами). Останні були тільки в межах трьох західноукраїнських областей: Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької. Офіційними і широкоживаними для лісів державної власності були терміни "єдиний лісовий фонд", "державний лісовий фонд", "ліси державного значення" з певним політико-економічним підтекстом кожного з них *. Економічні відносини у межах лісів державного значення регулювалися суворіше, ніж у межах землекористування колгоспів, радгоспів та інших підприємств, установ та організацій.

За обліком лісів на 1 січня 1988 р., їх площа становила 9942 тис. га, у тому числі підпорядковані Мінлісгоспу України — 5939 тис. га, Мінліспрому України — 1236 тис. га (рис. 1). До речі, в термінах з лісівництва, в робочих матеріалах лісовпорядкування та обліку, в науково-методичних рекомендаціях ВНЗ ішлося не про землю як про об'єкт праці, а про ліс, лісовий фонд. Звичайно, вживався також термін "лісові землі", але тільки у складі облікової категорії "лісовий фонд", що більше свідчило про їх належність до державного управління, ніж як про об'єкт праці й економічних відносин. Останні замінялися терміном "лісові відносини" замість "економічні відносини".

На сучасному етапі в Лісовому кодексі України, зокрема, записано: "Лісові відносини — суспільні відносини з володіння, користування та розпорядження лісами, спрямовані на забезпечення охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів..." **. Як видно, немає жодного слова про землю як про об'єкт праці, а також про ідентифіковану відповідальність землекористувачів (суб'єктів господарювання) з лісівництва за економічні й екологічні наслідки їх використання. Останнє вимагає чіткого обліку земельних ресурсів, включаючи їх облікову категорію "землі лісові", які громадськість також сприймає як ліси.

Ліс як екосистема: визначення, облік, використання та відтворення

Для загального розуміння наведемо окремі дані із сучасного обліку "лісів". Беремо слово "ліси" в лапки, оскільки треба вести облік "земель лісових за при-

* Лесоводство. Термины и определения. ГОСТ 18486–87. Государственный стандарт Союза ССР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://standartgost.ru/ГОСТ%2018486-87>.

** Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T385200.html.

значенням”, у межах яких існують, створюються чи видозмінюються різні за цільовим призначенням лісові екосистеми (табл. 1).

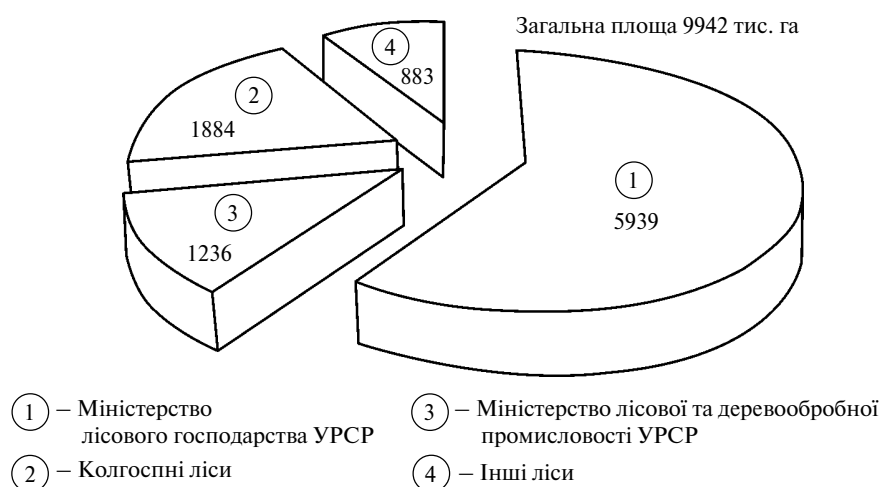

Рис. 1. Розподіл лісового фонду України між галузевими відомствами за обліком на 1 січня 1988 р.

Джерело: Краткий справочник по лесному фонду Украинской ССР на 1 января 1988 г. – К. : Министерство лесного хозяйства УССР, 1989. – 119 с.

Таблиця 1

Порівняння визначення об’єктів обліку та спостережень земель у лісовому господарстві України в часі та за державними органами виконавчої влади

Державний орган виконавчої влади	Міністерство лісового господарства України	Державний комітет із земельних ресурсів України	Державний комітет статистики України	Державне агентство земельних ресурсів України
Назва об’єкта обліку та спостереження	Площа лісового фонду (тис. га)	Ліси та інші лісовкриті площі	Площа земель лісового фонду (тис. га)	Ліси та інші лісовкриті площі (тис. га)
Дата спостереження	на 01.01.1988 р.	на 01.01.1996 р.	на 2001 р.	на 01.01.2013 р.
Площа (тис. га)	9942	10357,8	10782,2	10621,4
Джерело	Короткий довідник *	Державний земельний кадастр України **	Довкілля України ***	Державний земельний кадастр України ****

* Краткий справочник по лесному фонду Украинской ССР на 1 января 1988 г. – К. : Министерство лесного хозяйства УССР, 1989. – 119 с.

** Державний земельний кадастр України. – К. : Державний комітет України по земельних ресурсах, 1997.

*** Довкілля України за 2001 рік : стат. зб. ; [під заг. керів. Ю.М. Остапчука]. – К. : Державний комітет статистики України, 2002. – С. 177, 179; Довкілля України за 2006 рік : стат. зб. ; [під заг. керів. Ю.М. Остапчука]. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – С. 164.

**** Державний земельний кадастр України ; електронну версію надано на запит Інституту агроєкології та природокористування НААН України станом на 01.01.2013 р.

Варто зазначити, що на сучасному етапі в офіційних джерелах відсутнє чітке відображення об’єктів праці для лісівництва. Маємо то “площа лісового фон-

ду", то "ліси та інші лісовкриті площі", то "площа земель лісового фонду" тощо, не говорячи вже про достовірність фізичних вимірів самої площі: 1988 р. — 9942 тис. га (Мінлісгосп), 1996 р. — 10357,8 тис. га (Держкомзем), 2001 р. — 10782,2 тис. га (Держкомстат). Малоімовірно, щоб в Україні за 13 років в умовах постійних економічних і соціальних негараздів було створено понад 840 тис. га нових лісів. Навпаки, до 2013 р. їх площа зменшилась на 160 тис. га порівняно з 2001 р.

Питання економіки землекористування у лісівництві України також залишається неврегульованим. Зокрема, в земельному законодавстві не акцентується увага "на тому, що користування земельними угіддями є формою економічних відносин між їх конституційним власником, з одного боку, і землекористувачами, тобто суб'єктами господарювання, — з іншого" [1]. Менеджери цим жваво скористалися ще на початку земельної реформи. Вони добилися того, що в першому суто українському Лісовому кодексі є стаття, за якою об'єкти економічних відносин замінили з природного ресурсу "земля, земельні ділянки" на продукцію лісівництва "ліс та лісові ресурси". Хоча вирощування лісів, створення лісових екосистем можливе лише шляхом використання земельних ділянок (грунтів) відповідного призначення.

До цього часу використання термінів "ліс" і "ліси" залишається належно не врегульованим (табл. 2), і це при тому, що лісівництво давно визнано як вид економічної діяльності у складі секції "Сільське господарство, мисливство, лісове господарство" *.

Таблиця 2

Порівняння визначень терміна "ліс"

Лісовий кодекс України (1994 р.) *	Лісовий кодекс України (від 27.07.2013 р.) **	Згідно з ГОСТ 18486–87 ***
"Ліс – це сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє середовище"	"Ліс – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємозв'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище"	"Ліс – елемент географічного ландшафту, що складається з сукупності дерев, які займають домінуюче положення, чагарників, ґрунтового покриву, тварин і мікроорганізмів, що у своєму розвитку біологічно взаємозв'язані, впливають один на одного та на навколишнє середовище"

* Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uristus.narod.ru/lis.html>.

** Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

*** Лесоводство. Термины и определения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.standardskeeper.com/ru/gost/view/19759>.

Як видно, найважливішу з норм зарубіжного лісового законодавства про те, що "ліс – це земля, вкрита лісовою рослинністю чи призначена для цього", в українському лісівництві не взято до уваги. При цьому зберігається визначення

* Класифікація видів економічної діяльності – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.42130.0>.

Державного стандарту, за яким “Ліс – тип природних комплексів ... з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами...”. Не набув належного значення в лісовому законодавстві й термін “лісівництво”, нехтується його економічний зміст.

Наведене у Лісовому кодексі положення, за яким “об’єктом лісових відносин є лісовий фонд України та окремі лісові ділянки” *, суперечить нормам Земельного кодексу, зокрема, щодо встановлення землекористування за цільовим призначенням **. Ця надзвичайно важлива норма Лісовим кодексом заперечується.

При цьому візьмемо до уваги, що до Лісового кодексу України 17(!) разів вносилися зміни та доповнення, при цьому жоден не визначав термін “ліс” як землю (ґрунт). Те саме стосується термінів “лісові землі” і “лісові екосистеми”, з їх невід’ємними та постійно формованими фрагментами внаслідок господарської діяльності та природного росту. Адже, на відміну від фрагментів, лісові екосистеми за площею поширення є більш стабільними та відомості про їх екологічний стан вирізняються більшою достовірністю. Це дозволяло б проводити відповідний облік, складати державну звітність і моніторити стан лісових екосистем за їх основними еколого-економічними показниками лісівництва та охорони навколишнього середовища.

Отже, ми пропонували терміном “ліс” визначати “рослинний світ на поверхні ґрунту і земельної ділянки, у складі якого переважають деревні породи” [2], розглядаючи зміст лісової екосистеми за її фрагментами: вкриті лісовою рослинністю природного походження (1), вкриті лісовою рослинністю штучного походження (2), незімкнуті лісові культури (3), тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (4), лісові розсадники, плантації (5), ділянки службово-технічного призначення (6). Усі вони в комплексі створюють лісові екосистеми, що в народі називають лісом.

Економічний зміст землекористування у галузі лісівництва та продуктивна спроможність лісових земель і екосистем

Одне з найвагоміших політико-економічних визначень сучасного українського лісівництва, відмінних від законодавства колишнього СРСР, є віднесення ділянок землі до облікової категорії землекористування “ліси” не за описом її біоценозу, а за цільовим (економічним) призначенням. Останнє визначається і встановлюється на підставі рішень органів державної влади та місцевого самоврядування ***. Зміст цієї надзвичайно важливої для українського лісівництва норми державним органам влади та місцевого самоврядування ще необхідно належно усвідомити. Потрібно назавжди відмовитися від того, що “до лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара” ****. На жаль, цього у складі нормативно-правових актів останнього часу не спостерігається.

* Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T385200.html.

** Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012768.html.

*** Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012768.html.

**** Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T385200.html.

Так, в Україні постійно оновлюються державні програми з лісового господарства. Останньою з них є Державна цільова програма "Ліси України" на 2010–2015 роки. У ній зазначено: "Метою цієї Програми є визначення основних напрямів збалансованого розвитку лісового господарства, спрямованих на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів" *. Як видно, зовсім не йдеться про ефективність використання лісових земель, про підвищення їх продуктивності та доведення її показників за кількісними вимірами до рівня сусідніх європейських країн.

Дана програма також має визначення шляхів розвитку лісового господарства — "збереження лісів переважно у державній власності". Останнє "коригує" Постанову Верховної Ради України і повністю заперечує земельну реформу в лісівництві, проголошену з метою "формування багатоукладної економіки, раціонального використання й охорони земель" **.

Таке ставлення до доленосних нормативно-правових актів з боку галузевого центрального органу виконавчої влади, спрямованих на формування ринкових засад лісівництва, замість минулого знеособленого — загальнодержавного, не є чимось новим. Такий напрям всебічно впроваджувався ще з перших днів незалежності України колишнім Міністерством лісового господарства України (тепер — Держлісагентство України) і забезпечується жорстко підпорядкованою йому лісівничою наукою. Щодо наукового формування лісового сектору економіки і управління зазначалося: "Продукція лісового господарства має біосоціальну направленість. У галузі вирішуються глобальні й специфічні природоохоронні питання. Тому лісове господарство внаслідок об'єктивних природних, економічних і соціальних факторів на всіх етапах реформування економіки країни має бути оструктуреним в державний сектор економіки, а управляти ним повинен спеціалізований самостійний державний орган" [3], тобто з повною протилежністю державній політиці та здійснюваній економічній реформі. Як наслідок, на 2013 р., наприклад, по Рівненській області юридичні посвідчення на право користування земельними ресурсами отримали менше 20% суб'єктів лісівництва.

Не буде зайвим також згадати, що у складі лісів колишнього СРСР (1233,4 млн. га) *** на ліси України (майже 10 млн. га) припадало трохи більше 1%, що для загальнодержавної економіки не мало особливого значення. Зовсім іншого економічного значення набуває використання лісових земель в Україні як самостійної суверенної держави. Адже 10 млн. га лісових земель у межах земель, що використовуються як продуктивна сила, становлять близько 25%, а їх ефективність істотно впливає на соціально-економічне становище суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни.

Реальний стан фінансових відносин певною мірою можна уявити за показниками доходів і видатків державного бюджету, з урахуванням фінансових да-

* Державна цільова програма "Ліси України" на 2010–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 977 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-п>.

** Про Земельну реформу : Постанова Верховної Ради Української РСР від 18.12.1990 р. № 563-Х-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.

*** Лесное хозяйство СССР за 50 лет / Государственный комитет лесного хозяйства Совета Министров СССР. — М. : Лесная промышленность, 1967. — С. 41.

них про діяльність лісового господарства в Україні *, а також за іншою інформацією Державної служби статистики України ** (рис. 2).

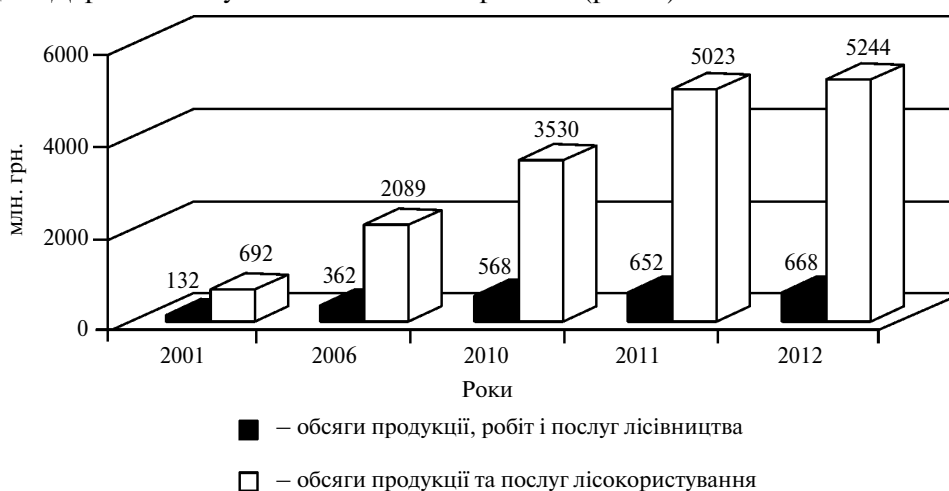

Рис. 2. Динаміка обсягів продукції, робіт і послуг з лісівництва та лісокористування у 2001–2012 рр.

Джерело: за 2001 р. – Державний земельний кадастр України. – К. : Державний комітет України із земельних ресурсів, 1997 р.; за 2006 р. – Фурдичко О.І. Питання економіки землекористування у процесі ведення лісівництва в законодавстві України // Економіка України. – 2013. – № 5. – С. 56–65; за 2010–2012 рр. – Регламент Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP070950.html.

Наведені дані є надзвичайно важливими щодо економічної ефективності землекористування. Хоча інформація про неї вміщується у формі під назвою “Лісогосподарська діяльність”, насправді її складові свідчать, що йдеться про лісопромислову діяльність суб’єктів господарювання, оскільки на продукцію та послуги з лісокористування (дослівно: “обсяги продукції лісозаготівель” – промислова діяльність) припадає абсолютно домінуюча частка – більш як 88% (рис. 3). Оскільки у цих статистичних збірниках “Довкілля України” обсяги продукції лісозаготівель не зазначено, нам довелося обчислити їх за принципом екстраполяції на основі даних за 2010–2012 рр. за формулою

$$Y = 1,281x + 82,66.$$

Отримані дані, відповідно, 83,9% та 85,2%, свідчать про промисловий зміст господарської діяльності сучасних суб’єктів лісівництва. При цьому досить зазначити, що йдеться про площу близько 10 млн. га, використання яких не приносить до державного бюджету України належного доходу (як плата за землю) і окупність його видатків становить 11–12% (табл. 3).

У формі “Лісогосподарська діяльність” зовсім відсутні фінансові показники щодо виробництва лісових матеріалів, хоча науковими дослідженнями дове-

* Лісогосподарська діяльність за 2010 рік : форма № 3-лг (річна) : наказ Державного комітету статистики України від 21.06.2010 р. № 233; Лісогосподарська діяльність за 2011 рік : форма № 3-лг (річна) : наказ Державного комітету статистики України від 22.04.2011 р. № 96; Лісогосподарська діяльність за 2012 рік : форма № 3-лг (річна) : наказ Державного комітету статистики України від 17.07.2012 р. № 302.

** Довкілля України за 2001 рік : стат. зб. ; [під заг. керів. Ю.М. Остапчука]. – К. : Державний комітет статистики України, 2002. – С. 177, 179; Довкілля України за 2006 рік : стат. зб. ; [під заг. керів. Ю.М. Остапчука]. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – С. 164.

дено, що у складі статистичної інформації з лісового господарства "...легко помітити істотну відмінність між компонентами облікової категорії "круглий ліс" за європейською системою і "заготівля ліквідної деревини" — за обліком у лісівництві України" [4]. При цьому наголошується на необхідності дотримання вимог щодо звітності про фінансові показники промислової діяльності у виробництві лісових матеріалів.

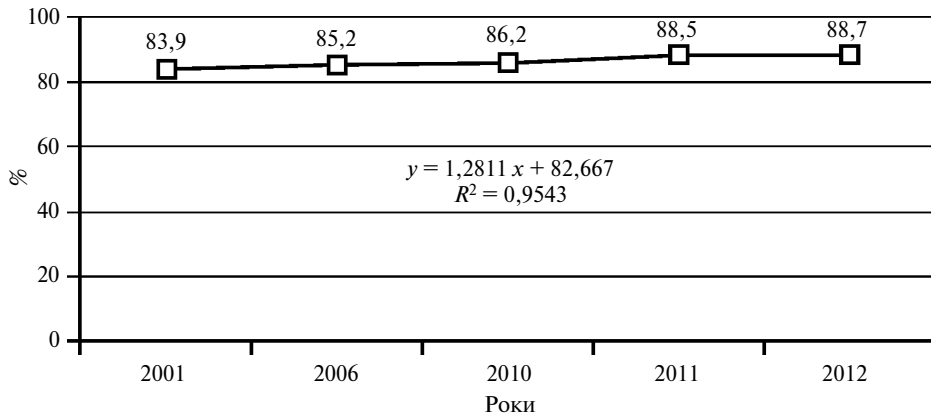

Рис. 3. Динаміка частки продукції, робіт і послуг лісозаготівель у складі загальних обсягів виробництва

Зазначена форма у розділі II "Фактична рубка" вміщує інформацію про загальну площу показника "Рубка лісу". При цьому ліс ніхто не рубає і ніхто не видає дозвіл на його рубання. У практиці лісівництва є форма "Лісорубний квиток", тобто документ, який дає право на рубання певної кількості дерев, розроблення їх на товарні сортименти тощо. Ліс як екосистема залишається на місці, змінюється тимчасово лише його екологічний стан за описом. Форма 3-лг містить пояснення щодо розділу "Рубка лісу": "не включаються площі, зрубані під час проведення підготовчих робіт". Як можна "зрубати площу", певно, розуміють тільки працівники органів Держлісагентства України.

Наводяться також показники "рубки головного користування" за їх розподілом на "поступові, вибіркові та комбіновані", "рубки формування та оздоровлення лісів" та ін., що не мають ніякого відношення до формування фінансових механізмів регулювання економічних відносин у землекористуванні. Ці та інші показники характеризують тільки виробничі операції лісівництва. Контролюючі органи не можуть їх усвідомити, та й потреби в цьому немає.

Економіку лісівництва й екологічний стан лісових екосистем характеризують узагальнюючі показники, у тому числі кількість (обсяг у щільних кубічних метрах) вилученої деревини за загальними та питомими показниками відносно площі лісових земель, виробництво та реалізація на ринку лісових матеріалів, формування собівартості продукції, рентабельність виробництва тощо. У питання щодо того, скільки і де на місцевості проведено освітлення в лісонасадженнях, здійснено прочищення чи прорідження, зроблено прохідних рубок чи рубок формування ландшафтів, підготовлено ґрунт чи посаджено (посіяно) саджанців, жоден державний орган в умовах ринкової економіки, з ідентифікованою еколого-економічною відповідальністю суб'єктів господарювання — землекористувачів, втручатися не має повноважень. Адже одним з принципів Земельного ко-

дексу України є “невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею” *.

Ці та інші недоліки щодо економічного змісту землекористування для здійснення лісівництва позбавляють органів місцевого самоврядування можливостей забезпечувати надані їм повноваження щодо раціонального використання земельних угідь на користь власника природних ресурсів.

Формування правових і фінансових відносин сучасного землекористування в українському лісівництві

Ці та інші недоліки лісового законодавства в Україні породжують численні нормативні відхилення від головних засад ринкової економіки. Впроваджується централізоване формування у держбюджеті України видатків на лісове та мисливське господарство. До того ж, мисливське господарство, яке як вид економічної діяльності, згідно з КВЕД, належить до розділу 01 “сільське господарство, мисливство і пов’язані з ними послуги” **, в Україні взагалі не було поширене ні раніше, ні тепер. Воно має спортивно-любительський характер, отже, не потребує жодних видатків з державного бюджету на своє здійснення. Ніяких змін у цьому напрямі не відбулось. У Лісовому кодексі законодавчі норми спрямовано на знеособлене державне управління. Навіть термін “лісові угіддя” законом замінили словом “ліси” ***, хоча зміст їх неіdentичний: лісові угіддя – це земля (грунт), а ліси – це біоценоз на землі.

Незважаючи на земельне законодавство, Лісовим кодексом встановлено: “Ліси надаються в постійне користування на підставі рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування... У разі прийняття рішення про надання лісів у постійне користування обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями таке рішення погоджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього середовища. Прийняття рішень Кабінетом Міністрів України не потребує погоджень з іншими органами” ****. Ми вимушено цитуємо значну частину цієї статті Лісового кодексу України, оскільки вона розкриває недосконалість економічного та екологічного змісту, узаконює перевищення повноважень “центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства” порівняно з конституційними повноваженнями районних і міських державних адміністрацій тощо. На це ж спрямовано та недоцільно вміщене в закон положення, згідно з яким “прийняття рішень Кабінетом Міністрів України не потребує погоджень з іншими органами”, зміст якого можна використати, при нагоді, в будь-яких аспектах, навіть для одержання неправомірних доходів. Адже, як відомо, підготовка та прийняття Кабінетом Міністрів України рішень супроводжуються чітко визначеним механізмом і непростими процедурними діями, які

* Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012768.html.

** Класифікація видів економічної діяльності – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.42130.0>.

*** Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T385200.html.

**** Регламент Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP070950.html.

встановлено Регламентом *. При цьому жодного правового винятку стосовно погодження економічних і фінансових відносин щодо землекористування у галузі лісівництва порівняно з іншими галузями не передбачається. Проте "ліси надаються в постійне користування на підставі рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування...", що водночас руйнує всю систему законодавства України та заходів, спрямованих на формування ринкової економіки, встановлюючи як природний ресурс "ліс" замість "земля".

Враховуючи викладене, ми маємо розглядати лісівництво як галузь аграрного виробництва, яка використовує землі для вирощування його головної продукції — деревини. З наведеного також можна зробити висновок, що регулювання фінансових відносин у лісівництві має розпочинатися з юридичного узаконення права користування земельними ресурсами за їх цільовим призначенням на засадах ринкової економіки — самоокупності й прибутковості виробничої діяльності.

Така можливість існує, про що свідчать наведені вище вагомні економічні показники виробничої діяльності господарюючих суб'єктів лісівництва за 2001—2012 рр. (рис. 2, 3). Так, видатки державного бюджету трохи перевищують 11% від виробленої лісівничими землекористувачами продукції, домінуючою часткою якої є лісозаготовки (табл. 3).

Таблиця 3

Основні фінансові показники діяльності господарюючих суб'єктів лісівництва України за 2011—2012 рр.

(тис. грн.)

Роки	Бюджетні визначення		Продукція лісогосподарського виробництва за ф. 3-лг (річна)	Видатки державного бюджету до виробленої лісогосподарством продукції (%)
	доходи	видатки		
2011	86946,9	650635,2	5674835,2	11,5
2012	95456,3	657217,3	5911644,9	11,1

Складено за: Про Державний бюджет України на 2011 р. : Закон України від 23.12.2010 р. № 2857-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>, Про Державний бюджет України на 2012 р. : Закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

Дані таблиці 3 свідчать про те, що лісозаготівельне виробництво, основою і матеріальним забезпеченням сировиною якого є лісівництво, останні 2 роки виготовляє продукцію на суму понад 5 млрд. грн. Правомірно виникає питання, чому ж ні в затвердженій Кабінетом Міністрів України Державній цільовій програмі "Ліси України" на 2010—2015 роки, ні в Лісовому кодексі України не встановлено напрям переходу галузі лісівництва на самоокупність і прибутковість землекористування.

Сьогодні нехтують проблемами економіки та фінансування галузі, висвітлюючи у звітності тільки технологічні показники лісогосподарського змісту, багато з яких мають незначне відношення до оцінки та моніторингу фінансово-економічної діяльності господарюючих суб'єктів з лісівництва та екологічного стану навколишнього середовища.

* Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T385200.html.

З поля зору органів державної влади та місцевого самоврядування також випадає одне з головних питань економічних відносин – користування деревиною, яка однозначно перебуває в державній власності й підлягає вилученню з лісових екосистем з метою їх омолодження та виробництва при цьому лісових матеріалів – альфи та омеги наукового лісівництва. Проте досвід реформування економічних відносин у лісовому господарстві України за всі роки незалежності показав, що набагато більше повноважень порівняно з конституційно визначеними органами державної влади та органами місцевого самоврядування власником мають “постійні лісокористувачі” [5], у тому числі виключне право на заготовлю деревини; право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації*. Такі норми є досить сумнівними і потребують нових еколого-економічних досліджень з метою встановлення їх негативних наслідків для формування правових і економічних відносин (встановлення державою монопольного положення у галузі виробництва (заготівлі) лісових матеріалів). Адже “виключне право” – це монопольне право, а “право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації” – це привласнення державного майна (дереви у стані росту) за вміло запровадженими символічними цінами та без формування ринку лісового фонду.

Висновки

Україна, згідно з обліковою категорією “землі лісогосподарського призначення”, має близько 10 млн. га земель, наданих землекористувачам органами влади за відповідним призначенням, а також тих, які традиційно використовуються для здійснення лісівництва. Головною проблемою залишається хибне використання в матеріалах обліку та звітності щодо землекористування терміна “ліс” замість термінів “землі лісогосподарського призначення” і “землі лісові”.

Термін “ліс” нерідко вживається різними органами влади та науковою громадськістю у різних контекстах, що і переносить формування еколого-економічних відносин на знеособлений державний рівень не як землекористування, а, власне, лісокористування. Останнє суперечить змісту та напрямам наукового лісівництва.

Економічний зміст землекористування у галузі лісівництва за часів незалежності залишилося поза увагою центральних і регіональних органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та громадськості. Хоча інформацію про нього закладено в назві “Лісогосподарська діяльність”, насправді йдеться про промислову діяльність землекористувачів, оскільки обсяги продукції та послуг з лісокористування займають домінуючу частку – понад 88% припадає на суб’єктів-землекористувачів Держлісагентства України.

Формування правових і економічних відносин сучасного землекористування в українському лісівництві має починатися з визначення та юридичного закріплення права власності чи постійного користування земельними ресурсами за цільовим призначенням у галузі лісівництва та охорони навколишнього середовища.

Аналіз фінансово-економічних результатів діяльності суб’єктів господарювання в процесі лісівництва в Україні свідчить про можливість і необхідність переведення цієї галузі із знеособленого, загальнодержавного, рівня на рівень ідентифікованих землекористувачів виходячи з принципів самоокупності й прибут-

ковості шляхом встановлення еколого-економічної відповідальності за результати використання земель. Питання правових і фінансових відносин сучасного землекористування в українському лісівництві мають бути по-новому визначені й відображені в Лісовому кодексі України. Має проводитися розрахунок земельної ренти та встановлюватися плата за використання землями лісгосподарського призначення. Доцільно звернутися до Кабінету Міністрів України щодо удосконалення лісового законодавства та реформування галузі лісівництва з переведенням його на самоокупність і прибутковість господарювання.

Список використаної літератури

1. Фурдичко О.І. Питання економіки землекористування у процесі ведення лісівництва в законодавстві України // Економіка України. — 2013. — № 5. — С. 56–65.
2. Фурдичко О.І., Бобко А.М. Землі лісові як об'єкт праці та екологічних спостережень у лісівництві // Вісник аграрної науки. — 2013. — № 7. — С. 60–64.
3. Патлай І., Ткач В. Лісове господарство України в умовах реформування // Лісовий і мисливський журнал. — 1995. — Вересень — Грудень. — С. 4.
4. Дребот О.І. Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України : моногр. / Національна академія аграрних наук України. Інститут агроекології і природокористування. — К. : ДІА, 2012. — С. 106, 108.
5. Бобко А. Удосконалення лісового законодавства // Економіка України. — 2002. — № 8. — С. 63–68.

References

1. Furdychko O.I. *Pytannya ekonomiky zemlekorystuvannya u protsesi vedennya lisivnytstva v zakonodavstvi Ukrainy* [Questions of the land use economy in the process of forestry in Ukraine's legislation]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, 2013, No. 5, pp. 56–65 [in Ukrainian].
2. Furdychko O.I., Bobko A.M. *Zemli lisovi yak ob'ekt pratsi ta ekologichnykh sposterezhen' u lisivnytstvi* [The lands with forests as an object of works and ecological observations in forestry]. *Visnyk Agrar. Nauky — Bull. of Agrar. Sci.*, 2013, No. 7, pp. 60–64 [in Ukrainian].
3. Patlai I., Tkach V. *Lisove gospodarstvo Ukrainy v umovakh reformuvannya* [Ukraine's forestry under conditions of a reformation]. *Lisovyi i Myslyvs'kyi Zhurnal — J. of Forestry and Hunt*, September — December, 1995, p. 4 [in Ukrainian].
4. Drebot O.I. *Instytutsionalizatsiya Lisovogo Sektora Ekonomiky v Konteksti Stalogo Rozvytku Ukrainy* [Institutionalization of Economy' Forest Sector in the Context of Ukraine's sustainable development]. Kyiv, DIA, 2012, pp. 106, 108 [in Ukrainian].
5. Bobko A. *Udoskonalennya lisovogo zakonodavstva* [Improvement of the forestry legislation]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, 2002, No. 8, pp. 63–68 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 1 липня 2014 р.
